
Niyet Hadisi Üzerine Mülâhazalar

HAMDİ ÇİLİNGİR

Özet: İslâm dini gerek fiiliyata dökülsün gerekse dökülmesin bizatihî niyete çok önem vermiştir. Bunun yanında fiillerin hükme konu olması bakımından da niyet önemli sayılmıştır. Yani fiili işlerken sahip olunan niyetin iyi veya kötü olması fiilin doğuracağı sonuca etki etmektedir. Niyetin önemine işaret eden doğrudan veya dolaylı ayetler olduğu gibi hadisler de vardır. Bu hadisler arasında en meşhuru “Ameller niyetlere göredir” hadisidir. Bu hadis İslâm dininin amel-niyet ilişkisine bakışını çok veciz bir şekilde ifade etmiş ve amelin aslında niyetin zahirde vucût bulmuş şekli olduğunu ve Allah katında amellerin niyetlere göre değerlendirileceği ifade etmiştir. Biz bu çalışmamızda kısaca, bu hadisin sened ve metin tahlilini verdikten sonra hadisin şerhlerde geçen yorumlarını aktaracak, muhaddislerin bu hadise verdikleri önem işaret eden bilgileri nakledeceğiz. Son olarak da fıkıh-amel-niyet ilişkisine değinerek bu hadisin fıkıh ilmindeki yansımalarına işaret etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Niyet, Amel, Hadis, Fıkıh

Abstract: The religion of Islam highlights the intention in itself, even if it is put on practice or not. Moreover, it is consider important in association with its relation to the process of legalization. Namely, the good or evil quality of intention during the practice effects the result of the practice. There are traditions (hadith) indicating the importance of the intention as well as direct or indirect verses on the subject. The most famous of these traditions is this one: “deeds are rewarded by intention”. This tradition explains concisely the Islamic view on the relationship between practice and intention and it clearly expresses that the practice is actually an embodied form of the intention and the practices will be rewarded by Allah. In this article, we will present the *sanad* (chain) and *matn* (text) of the tradition firstly and than report the interpretations on it in the exegeses as well the information that highlighting the importance of this tradition given by the muhaddiths (collector of hadith). Consequently, we will try to explain the reflections of the tradition on the science of fiqh by touching on the connection of fiqh-practice-intention.

Key Words: intention, action, hadith, fiqh

Atıf©: Çilingir, Hamdi, “Niyet Hadisi Üzerine Mülâhazalar”, *İLEM Yıllık*, yıl 2, sayı 2, 2007, ss. 91-101

Giriş

İslâm kültürü içerisinde gerek çeşitli ilimlerin şekillenmesinde, gerekse toplumun oluşumunda hadislerin önemli yeri olmuştur. İslâm ilimlerinin oluşum döneminde, özellikle ilk hicrî üç asır dikkate alındığında bu hadislerin bir kısmı birçok ilim dalı içerisinde yer alıp kullanılırken bazıları da vardır ki daha çok belli disiplin veya çevrelerde yaygınlık kazanıp bilinir olmuştur. Örneğin ‘*Allah katında en hoşaya gitmeyen helal, kadın boşamaktır*’¹ rivayeti daha çok fıkıh çevrelerinde yaygınlık kazanıp kullanılırken ‘*Hız. Peygamber bir ay boyunca Ri’l ve Zekvâna beddua ederek kunut yaptı*’² rivayeti de daha çok hadisçiler arasında meşhur olmuştur.

Ancak *niyet hadisi* diye bilinen ve makalemize konu olan bu hadis ise, hemen hemen bütün İslâm ilimleri içerisinde çokça kullanılan ve farklı anlam boyutları olan bir hadistir. Gerçekten de başta hadis ilmi olmak üzere fıkıh, tefsir, tasavvuf gibi birçok İslâmî ilimler içerisinde bu hadisin farklı konularda farklı yerlerde kullanıldığını tespit etmemiz mümkündür. Furû-ı fıkıh alanında özellikle talâk (boşama), namaz, zekât, kasıtlı-kasıtsız katl gibi meselelerde, tasavvuf edebiyatının birçok konusunda, şerh edebiyatında, özellikle Âdâb eserlerinde *niyet hadisine* rastlamak mümkündür. Bunun yanında halk dilinde de çok yaygın olması sebebiyle bu hadisin gerçekten her alanda meşhur olup yaygınlık kazandığını söyleyebiliriz.

Muhaddisler te’lif ve tasnif ettikleri eserlerine bu hadisle başlamayı adet edinmişler, özellikle *kırk hadis* edebiyatına dair eserlerde ilk hadis olarak bu hadise yer vermişlerdir. *Niyet hadisi*, Hanefiler ve Şafiiler arasında farklı anlaşılmasıyla hükümlerde de farklılığa yol açmıştır. Hemen hemen bütün İslâm ilimlerine dair disiplinlerde tesadüf edebileceğimiz bu hadis üzerine çalışmak, bize İslâm Düşüncesine dair bazı ipuçları verecek ve bu mirasın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Niyet Hadisi ve Sened Tahlili

Niyet hadisi birçok kaynakta yer almaktadır. Ama biz burada temel kaynaklar olması hasebiyle Kütüb-i Tis’a (aralarında Buhari ve Müslim’in de yer aldığı 9 temel hadis kaynağı) içerisinde yer aldığı bölümlere dikkat çekmekle yetineceğiz. Özellikle hadisin hangi bâb (konu) başlıkları altında yer aldığını zikretmemiz, hadisin hangi konularda delil olarak kullanıldığına da kısmen işaret etmek maksadına mebnîdir.

¹ Ebû Davûd, Talâk 3; İbn Mâce, Talâk 1.

² İbnu’s Salâh Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şahrazûrî, *Ulûmu’l-hadis (Mukaddimetü İbni’s-Salâh)* (thk. Nureddin İtr), Beyrut 2002, s. 267.

Buhari bu hadisi *el-Câmiu's-sahih* adlı eserinde 'Bed'ul-vahy (*vahyin başlangıcı*), 1', 'Îman, 41', 'Nikâh, 5', 'Menâkıbu'l-ensâr (*Ensar'a dair rivayetler*), 45', 'İtk (*Kölelerin azad edilmesi*), 6', 'Eymân (*Yeminler*), 23', 'Hiyel, 1' bölümlerinde, Müslim 'Îmâret (*Yönetim*), 45' te, Ebû Davûd 'Talâk (*Boşanma*), 11' de, Tirmizî 'fezâilü'l-cihad (*Cihadın faziletleri*), 16' da, Nesai 'Taharet (*Temizlik*), 60', 'Talâk, 24', 'Eymân, 19' da, İbn Mace 'Zühd, 26' da zikretmiştir. Biz burada hadisi Buhari'nin 'Bed'ul-vahy' bölümünde verdiği lafızlarıyla kaydediyoruz.

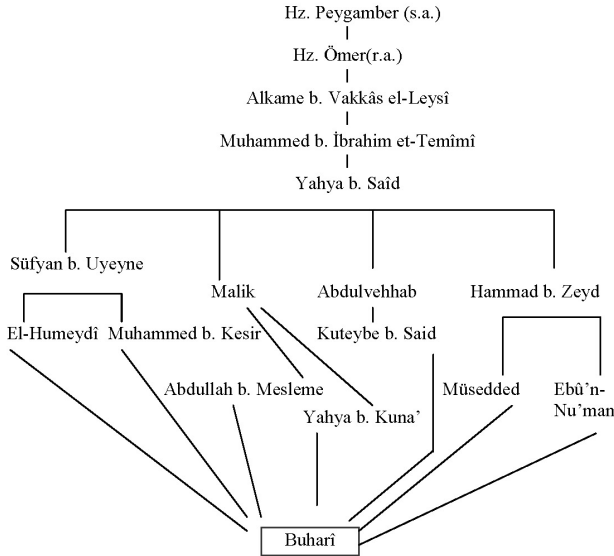
Ömer b. Hattab (ra)'dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyuruyor:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَىٰ فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَىٰ دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَىٰ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَىٰ مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ

“Ameller niyetlere göredir, herkese niyet ettiği şey vardır. Bu nedenle kimin hicreti, elde edeceği dünyaya veya evleneceği kadına ise, onun hicreti hicret ettiği şeye olur”³

Hadisin Senedi

Burada tüm kaynakların ayrı ayrı senedini tetkik etmek sınırlarımızı zorlayacağından biz Buhari'nin senedlerini bir şema ile göstereceğiz. Ardından da Muhaddislerin bu hadisin senedine dair hükümlerini genel olarak aktaracağız.

³ Buhârî, Bed'ü'l-vahy 1, İmân 41, Nikâh 5, Menâkıbu'l-ensâr 45, İtk 6, Eymân 23, Hiyele 1; Müslim, İmâret 155. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Talâk 11; Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd 16; Nesâî, Tahâret 60; Talâk 24, Eymân 19; İbni Mâce, Zühd 26.

İbn Salah, hadis usûlüne dair eserinde *meşhur hadisi* ‘sahih meşhur’ ve ‘sahih olmayan meşhur’ diye ikiye ayırır ve sahih meşhur hadise örnek olarak *niyet hadisini* verir.⁴ Eserinin bir başka bölümünde isnadının ilk tarafının *garib** diğer tarafının ise *meşhur* olan hadise örnek olarak yine *niyet hadisini* zikreder.⁵ Hadisin mütevatir olduğunu iddia edenlere de karşı çıkar ve bu hadisin mütevatir olmadığını belirtir.⁶ İbn Hacer de bu hadisin mütevatir olduğunu söyleyenlerin yanıldığını belirtir.⁷

Buhari şârihi Kastallani de bu hadisin çeşitli tarihlerine işaret etmiş sonra da ‘müteder olarak bu hadisin sadece Hz. Ömer tarihiyle geldiğinde ittifak edilmiştir.’ demiştir.⁸ İbn Hibban ise hadisin senedi konusunda şöyle demiştir; “Ameller niyetlere göredir” hadisini yalnızca Medineliler rivâyet etmiştir. Bu hadisi ne Irak, ne Mekke, ne Şam ne de Mısır uleması rivâyet etmiştir.⁹ (Hadis Yahya b. Said el-Kattan’dan sonra meşhur seviyesine yükselmiştir)

Bu değerlendirmelerden de anlaşılmaktadır ki ‘niyet hadisi’ hadis usûlüne göre isnadının başlangıcında Yahya b. Said’e kadar ‘garib’¹⁰ iken sonradan ‘meşhur’ seviyesine yükselmiştir.

Metin Tahlili

‘Niyet hadisi’ ufak bazı farklılıklarla rivayet edilmiştir. Buhari, bu hadisi yedi konu başlığı altında yedi ayrı hocasından ayrı ayrı zikreder ve her defasında lafız farklılıklarını yansıtmaya çalışır. Mesela **إِنَّمَا** bazı rivayetlerde düşerken¹¹ **الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ** şeklinde olan lafız bazı rivayetlerde niyet tekil olarak¹² **الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ** şeklinde gelmiştir. İbn Hacer’in belirttiğine göre çoğu rivayetlerde *niyet* tekil olarak gelmiştir.

4 İbnu’s Salâh, *age*, s. 265.

* Garib hadis, hadis usûlünde isnad ile ilgili bir kavramdır. Genelde hangi tabakadan olursa olsun bir ravinin tek başına rivayet ettiği hadis olarak tarif edilmiştir. Bu manada *ferd-i nisbi*’nin öteki adıdır.

5 İbnu’s Salâh, *age*, s. 271.

6 İbnu’s Salâh, *age*, s.268.

7 İbn Hacer Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-bâri bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*, I-XXVIII (iki cilt bir arada toplam 14 cilt), Kahire, 1978, c. I, s.32.

8 İbn Salâh, *ulûmu'l-hadis* (thk. Nureddin İtr), Nureddin İtr’in dipnotu, s. 77; Kastallâni, *İrşâdu's-sari*, c.I s. 75-76.

9 Cürcani, Ali b. Muhammed b. Ali, *Mustalahu'l-hadis*, Thk. Ahmed Mustafa Kasım et-Tahtavi, Kahire. s. 67-68.

10 Hadis usûlünde ‘garib’, genelde hangi tabakadan olursa olsun bir ravinin tek başına rivayet ettiği hadis olarak tarif edilir. Sadece bir ravi tarafından rivayet edilen hadis, bir benzeri başka raviler tarafından rivayet edilmediği, yahutta diğer rivayetler ona aykırı olduğu için tek kalan manasında garib ismini almıştır.

11 Buhari, İman 41, Nikâh 5, Menâkıbu'l-ensâr 45.

12 Buhari, İman 41, Menâkıbu'l-ensâr 45, İtk 6, Eyman 23.

Buhari'nin Nikâh bölümüne aldığı rivayette ise her ikisi tekil olarak **الْعَمَلُ بِالنِّيَّةِ**¹³ lafzıyla varid olmuştur. Buhari'nin dışındaki kaynaklarda da bazı lafız değişiklikleri vardır ancak bütün bunları aktarmak konumuz sınırlarını aşacağından burada aktarmayı uygun görmüyoruz.

Sebeb-i Vürûda Dair

Hadisin vürûd sebebiyle ilgili olarak, bazı kaynaklarda şu açıklamalar bulunmaktadır: Sahabilerden biri, Ümmü Kays adlı bir hanımla evlenmek ister. Fakat o günlerde Ümmü Kays Medine'ye hicret etmeyi düşünmektedir. Kendisiyle evlenmek isteyen sahabîye, niyeti ciddi ise Medine'ye hicret etmeyi ve orada evlenmeyi teklif eder. Mekke'deki kurulu düzenini terk etmeyi henüz düşünmeyen o sahabi Ümmü Kays'la evlenmek arzusuyla Medine'ye hicret etmek zorunda kalır. Bu durumu bilen sahabiler, o şahsa Ümmü Kays'ın muhaciri manasında "Muhaciru Ümmü Kays" lakabını takmışlardır.¹⁴ Ancak İbn Hacer hadisin bu hâdise üzerine söylendiğini gösteren sarîh ifadenin olmadığını söylemiştir.¹⁵ Yine İbn Hacer, bu hadisin söylenme sebebi olarak zikredilen Ümmü Kays hikâyesinin Said b. Mansur ve başka bir tarikte Taberani tarafından rivayet edildiğini, (Taberani'nin) isnadının Buhari ve Müslim'in şartlarına göre de sahih olduğunu ancak bu rivayette *niyet hadisinin* bu olaya istinaden söylendiğine dair bir şeyin olmadığını belirtir.¹⁶

Niyet Hadisi ve Yorumu

Amel ve niyet gibi çok boyutlu iki kavramı içermesi ve bu ikisinin birbiriyle irtibatına değinmesi itibariyle 'ameller niyetlere göredir' hadisinin önemine pek çok alim çeşitli sözlerle dikkat çekmiştir. Ebû Abdullah , bu hadis hakkında "Rasulullah'ın haberleri arasında, bundan ahkamca daha cami', manaca daha zengin, hasıl ettiği faideleri daha çok olan bir başka hadis mevcut değildir." derken,¹⁷ Abdurrahman b. Mehdi, Şafi', Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medenî, Ebû Dâvûd, Tirmîzi, Dârekutnî gibi alimler, bu hadisle İslamiyet'in üçte birini anlamanın mümkün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸ İbn Mehdi, bu hadisin otuz konuyla ilgisi olduğunu söylerken İmam Şafi-

¹³ Buhari, Nikâh 5.

¹⁴ İbn Hacer, Fethu'l-bârî I, 30; Aynî Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed B.Musa el-Hanefi Ayni, Umdetü'l-karî şerh-i Sahihî'l-Buhari, Kahire ,1972 c.I, s. 31;

¹⁵ İbn Hacer, Fethu'l-bârî I, 30.

¹⁶ İbn Hacer, Fethu'l-bârî I, 30.

¹⁷ İbn Hacer, Fethu'l-bârî I, 31

¹⁸ İbn Hacer, Fethu'l-bârî I, 31

î ise yetmiş ayrı konuyla ilgisi olduğunu söylemiştir.¹⁹ Ebû Dâvûd ise dinî hususlarda 4 hadisin insana kâfi geleceğinden bahsetmiş ve bu dört hadisten ilki olarak ‘amel-ler niyetlere göredir’ hadisini zikretmiştir.²⁰

Niyet, lügatte, kast etme,²¹ kalbin bir şeye azmetmesi²², yönelmek gibi manalara gelir. Terim olarak ise niyet; Allah’ın rızasını isteyerek Allah’ın emrini yerine getirmek için kalbin yapılacak işe yönelmesi olarak tanımlanmıştır.²³

İslâm dini, insanın fiillerini yönlendiren ve idare eden niyeti aynı zamanda bu fiillerin sonuçlarıyla da irtibatlandırmış ve fiillerin ecrini, mükâfat veya cezasını niyete göre kabul prensibini benimsemiştir. Yapılan ibadet veya herhangi bir işin yalnız Allah rızası için yapılmasını emrederken insanların takdir ve teveccühünü kazanmak için yapılan işler yerilmiştir. Salih bir niyetin belli sebeplerle amele dönüşmemesi halinde niyet eden kimsenin o işi yapmış gibi ecir alacağını bildiren müjdeler yanında²⁴ yapılan iyi işlerin Allah rızasına değil de başka sebeplere dayanması halinde umulan ecrin alınamayacağını haber veren rivayetler²⁵ bize amel için ihlâslı bir niyetin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Hadiste geçen “Herkes niyet ettiği şey vardır.” cümlesi bazı alimlere göre “Amel-ler niyetlere göre değerlendirilir.” cümlesini tekid etmek için söylenmiştir.²⁶ Nevevî ise bu cümlenin “niyet edilen şeyin (menvî) tayin edilmesinin şart olduğu açıklamak üzere zikredildiğini belirtmiştir.²⁷

Hadisin son kısmında bahsedilen hicret, Mekkeli müslümanların Medine’ye hicretidir. Bir yerden başka bir yere göç etmek²⁸ demek olan hicret tam olarak kişinin herhangi bir şeyden bedenen, lisanen veya kalben ayrılıp uzaklaşması” şeklinde tarif edilmiştir. İstilah olarak genelde Allah Teâlâ’nın nehyettiği şeyleri terk edip yapmamak, özelde ise gayri Müslim ülkeden İslam ülkesine göç etmektir.²⁹

¹⁹ İbn Hacer, Fethu’l-bârî I, 31

²⁰ Dâvûdoğlu Ahmed, Sahihî Müslim Terceme ve şerhi, IX, 118-119.

²¹ İbn Manzûr Muhammed b. Manzûr el-İfrikî el-Mısırî, Lisânü’l-Arab. “nevâ” maddesi, I-XV, Beyrut.

²² İbn Hacer, Fethu’l-bârî I, 34

²³ Kastallani, İrşadu’s-sârî I, 52

²⁴ Müslim, İmare, 92.

²⁵ Müslim, İmare, 152.

²⁶ İbn Hacer, Fethu’l-bârî I, 36

²⁷ Nevevî Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Hasen b. Hüseyin en-Nevevî, el-Minhâc fî şerhi Sahihî Müslim, I-XVII- I, XIII, 54.

²⁸ İbn Esîr, en-Nihâye “hcr” md

²⁹ İbn Esîr, en-Nihâye “hcr” md

Niyet Hadisi İle Eserlere Başlamak

'Niyet' hadisi'nin Kütüb-i Tis'ada yer aldığını ve farklı konu başlıkları altında zikredildiğini söylemiş, muhaddislerin bu hadisin önemine dikkat çeken sözlerine yukarıda yer vermiştik. Bu başlığı açmamızın nedeni, bu konudaki daha başka bazı mülâhazaları aktarmaktır.

Muhaddisler tasnif edilen eserlere bu hadisle başlanmasını tavsiye etmişlerdir. Buhari bu sebepten olsa gerek ilk konu başlığı olan 'Vahyin başlangıcı' bölümüne 'niyet' hadisi ile başlar. İbn Hacer'in aktardığına göre Buhari'nin bu başlık altında 'niyet' hadisini zikretmesi hakkında yorumlar yapılmış ve bazı alimler bu hadisin konuyla irtibatı olmadığını belirtmişlerdir. Mesela İbn Reşid bu konuda şöyle demiştir; 'Buhari bu hadisi (bu bölümün başında) zikretmekle sadece niyetinin halis olduğunu ifade etmek istemiştir, ancak konu başlığı ile bir münasebetini kurmak zordur.' Buna karşın İbn Hacer bunun hikmetlerine çeşitli açılardan değinmiş ve konu başlığı ile hiç de uyumsuz olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.³⁰ Görüldüğü gibi İbn Reşid, Buhari'nin, niyetinin hâlis olduğunu göstermesi için bu hadisi başa aldığı kanaatindedir. Gerçekten bu tutum Buhari'den sonra bazı muhaddisler tarafından sürdürüldüğü gibi Buhari'den önce de bu tavrın varlığını gösteren deliller vardır.

Mesela İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre h.198'te vefat eden Abdurrahman b. Mehdi, bu hadisin her bab'ın (konunun) başına konulmasını tavsiye etmektedir.³¹ Yine hicri 2. yüzyılda yaşamış olan ve 'el-Cami'u's-sahih' adlı eseri günümüze kadar ulaşmış olan Rebi b. Habib (v. 170) eserine bu hadis ile başlamıştır.³² Bu her iki örnek de bize daha erken dönemden itibaren muhaddislerin eserlerini tasnif etmekteki amaçlarının halis bir niyete dayandığını göstermek için eserlerine bu hadisle başladıklarını göstermektedir.

Kırk Hadis Edebiyatına da bakıldığında Nevevi'nin Kırk Hadisi başta olmak üzere bir çoğunun bu hadisle başladığını ortaya çıkacaktır. Nitekim hayatında idari görevlerde de bulunmuş olan Osmanlı son dönem düşünürlerinden Mehmet Arif Bey'in (v. 1315/1897) 'Bin Bir Hadis-i Şerif Şerhi' adlı eserine başlarken bu hadis ile başlaması ve bunun bir gelenek olduğunu ifade etmesi, bu geleneğin süregeldiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.³³

³⁰ Fethu'l Bari, c. I, s. 29-30

³¹ Fethu'l Bari, c. I, s. 31.

³² Rebi b. Habib, el-Câmi'u's-sahih, Bâb fi'n niye, yay. haz. Muhammed İdris, Beyrut, 1985. s. 23.

³³ Mehmed Arif Bey, Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut, Yayınlayan İbrahim Hatiboğlu, İstanbul 2000, s.35.

Fıkıh, Niyet, Amel

Kısaca ‘tafsilî şer’i delillerden istinbat edilen şer’i amelî hükümleri bilmek³⁴ olarak tarif edebileceğimiz fıkıh ilmi usûl ve furû olmak üzere iki faaliyet alanına sahiptir. Fıkıhın doğrudan amel ile ilgilendiği ve amelin de yukarıda belirttiğimiz gibi niyetle çok sıkı bir şekilde irtibatlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda ‘niyet hadisi’nin özellikle furû-u fıkıh alanında pek çok konuda kullanıldığı tespit edilecektir. Özellikle talâk, taharet, namaz, zekât, kasıtlı-kasıtsız katl gibi meselelerin izahında bu hadise sıkça atıf yapıldığını görüyoruz. Sadece atıf yapılmakla kalmamakta, mezhepler arasında bazı farklı yaklaşımların temelini de oluşturmaktadır.

Biz burada seçtiğimiz konu etrafında bu hadisin farklı anlaşılması sonucunda mezhepler arasında nasıl farklı hükümlerin ortaya çıktığını örneklendirmeye çalışacak ve böylece bu hadisin fıkıh alanındaki yansımalarına işaret etmeye çalışacağız.

Mâlikî mezhebinin önde gelen fıkıhçılarından İbn Rüşd (v. 595), *Bidâyetü’l-müctehid* adlı eserinde mezheplerin taharet ile ilgili görüşlerini şu şekilde özetliyor;

Abdestin şartlarıyla ilgili meselelerden ilki (şudur); alimler, ‘*oysa onlara yalnızca, içtenlikle, dini yalnız Allah’a özgü kılarak O’na kulluk etmek...buyrulmuştu*’ (98/5) ayetine istinaden ibadetlerde niyetin şart olduğunu kabul ettikten sonra niyetin, abdestin sıhhat şartlarından olup olmaması konusunda ihtilâf ettiler. Şafii, Malikî, Hanbelî, Ebu Sevr ve Davud (ez-Zahirî) nin mezhebine göre ‘*ameller niyetlere göredir*’ hadisine istinaden (abdestte) niyet şarttır. Ebu Hanife ve (Süfyan) es-Sevrî’nin mezhebine göre ise şart değildir. Bu konudaki ihtilâf şundan kaynaklanmaktadır; Abdest mahza ibadet midir? Yani makûlâta girmeyip namaz ve diğer ibadetler gibi sadece kurbet manası mı vardır? yoksa necaseti temizlik gibi makûlâta dahil bir konu mudur? Mahza ibadetin ancak niyet ile sabit olacağı ve manası makûlât içinde değerlendirilebilecek ibadetlerin (sıhhati) için niyete muhtaç olmadığı alimler ittifak etmiştir. Abdest, bu iki ibadet çeşidine de benzer. İşte abdestin, hem ibadet hem de temizlik boyutu olduğu için ihtilaf meydana gelmiştir. ³⁵

İbn Rüşd’ün abdest konusundaki mezheplere dair bu tespitini Hanefî ve Şafii literatürlerinden birer örnekle delillendirmeye çalışalım. İbn Rüşd’ün de değindiği gibi başta Şafiiiler olmak üzere Malikî ve Hanbelî mezhebi ‘*ameller niyetlere göredir*’ hadisine istinaden abdestte niyeti şart koşmuşlardır. Bu konuda İmam Şafii’nin görüşünü İsmail b. Yahya el-Müzenî şu şekilde aktarıyor;

³⁴ Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (çev İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 2003, s. 27.

³⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü’l-müctehid*, c.1, s. 33.

(İmam) Şafii şöyle demiştir. “Gusül, abdest ve teyemmüm niyetsiz sahih olmaz.” Abdestin niyetsiz de sahih olduğunu söyleyenlere (Hanefilere) karşı ise Rasûlullah'ın “Ameller niyetlere göredir” hadisini delil getirmiştir. Teyemmüm nasıl niyetsiz sahih olmazsa, yine bir temizlik olan abdest de niyetsiz sahih olmaz. (bir kimse) (abdeste) niyet edip abdest alsa ve sonra niyetini unutsa, (abdest için değil de yalnızca) temizlik ve taharete niyet etmek sabit olmadıkça onun için tek niyeti (abdest) için geçerli olur. (yalnızca temizlik) için niyet etmişse tekrar abdeste niyet ederek temizlenmesi gerekir.³⁶

Bu konuda farklı düşünen Hanefilerin delilini ise Hanefî fakihlerinden Serahsî (v.483) İmam Şafii'nin de görüşünü naklettikten sonra buna itiraz ederek kendi görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir;

Bizim delilimiz Kur'an'daki abdest ayetidir, orada guslün ve meshin şartları bildirilmiştir, burada niyet şartı yoktur, niyeti (abdest için) şart koşmak (Kur'an) nassına ziyade olur ki Kur'an ayetinde niyetin şart olduğuna dair bir delil yoktur. Kur'an'a ziyade (hükümler) haber-i vahid ile veya kıyas ile sabit olmaz. Teyemmüm ise farklıdır. Zira teyemmüm, sözlükte niyet/kasıttan ibarettir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “velâ teyemmümü el-habise minhu tünfiküne” buradaki lafızda niyetin şart olduğu görülüyor çünkü su ile temizlik (abdest), pisliği temizlemek gibidir...³⁷

Yukarıdaki örneklerden de çıkarılabileceği gibi Hanefiler bu hadise dayanarak “Amellerin kemal derecesine ulaşması niyete bağlıdır” hükmünü çıkarmışlardır.³⁸ Şafiiler ise aynı hadisten “Amellerin sahih olması niyetlere bağlıdır.” hükmüne varmışlardır.³⁹ Bu duruma göre Şafiilerin dininin emrettiği yahut yasakladığı işlerden her birinin ancak niyete bağlı olarak sahih olacağını, niyetsiz bir amelin şer'i bir değer taşımayacağını ifade etmişlerdir. Hanefiler de temelde Namaz, zekât gibi mahza ibadetler için niyetin sıhhat şartı olduğunu kabul etmekle birlikte, abdest ve gusül gibi asıl ibadetlere vesile ve mukaddime sayılan ikinci derecedeki ibadetler için ise niyet şart değildir.⁴⁰

Görüldüğü üzere ‘niyet’ hadisinin farklı yorumlanması sonucunda Hanefî mezhebinde abdest için niyet bir sıhhat şartı değil bir sünnet olarak kabul edilirken, diğer üç mezhepte abdeste niyet sıhhat şartı olarak kabul dilmektedir.

³⁶ el-Maverdi Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Maverdi, el-Havi'l-kebir huve şerhu muhtasari'l-Müzeni (Müzeni'nin muhtasarı ile birlikte), Beyrut 1994 c. I, s. 87.

³⁷ Es-Serahsî, el-Mebcut, Bab el-vudü ve'l gusl.

³⁸ İbn Hacer, Fethu'l-bârî I, 35; Aynî, Umdu'tu'l-kârî I, 33

³⁹ Nevevî, Şerhu Sahihî Müslim XIII, 54; İbn Hacer, Fethu'l-bârî, I, 35; Aynî, Umdu'tu'l-kârî I, 35; Kastallani, İrşadu's-sârî I, 52

⁴⁰ Kastallani, İrşadu's-sârî I, 52

Yine bu hadise istinaden bazı fikhî hükümlerin istinbat edildiğini görüyoruz. Mesela Cumhura göre Ramazan'ın her günü için ayrı ayrı niyet etmek şarttır. İmam Malik, müşarun ileyh hadisle istidlal ederek, bütün Ramazan günleri için ayın başında bir niyetin kafi geleceğini söylemiştir.⁴¹ Ebû Hanife, Süfyan es-Sevrî ve Malik, mezkur hadisi huccet getirerek, kendi haccını ifa etmemiş olan kimsenin, başkası yerine hac yapmasının caiz olduğunu söylemişlerdir.⁴² Şafiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahu-ye ve Evzâî'ye göre kendi farz haccını ifa etmemiş olan kimsenin başkasının yerine hac yapması sahih değildir.⁴³

Bu konu başlığı altında son olarak zikretmek istediğimiz şey de, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin ilk maddesi olan "Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir" genel küllî kaidesinin bu hadisten istinbat edilmiş olduğudur.⁴⁴

Sonuç

İslâm dini niyeti, işlenen bir amelin ruhu gibi kabul etmiş ve amellerde niyetin yalnız Allah rızası olması gerektiğini vurgulamıştır. Mahza ibadetlerde niyet amelin/ibadetin bir rüknü iken ibadet dışında yapılan işlerde niyetin Allah'ın rızasını kazanmak olması gerektiği tavsiye edilmiş ve bu niyetle yapılan amellerin bir ibadet hüviyetine haiz olduğu müjdelenmiştir.

Müslümanın niyet edip de herhangi bir engelden dolayı yapamadığına, niyet ettiği kötü bir işten vazgeçip tevbe edene sevap verileceği bildirilirken yaptığı işlerde niyetinin ne olduğuna göre karşılık verileceği bildirilmiş ve böylece niyetin önemine dikkat çekilmiştir.

'Ameller niyetlere göredir' hadisi İslâm düşüncesinde hemen hemen bütün İslâmî disiplinlerde çokça kullanılan bir hadis olarak yerini almış, Hanefiler ve diğer üç mezhep arasında bazı farklı hükümlerin kaynağı olmuş, muhaddislerin tasnif ettikleri eserlerde çeşitli konu başlıklarında yer almakla birlikte eserleri tasnifte niyetlerinin halis olduğuna işaret etmek üzere eserlerinin baş tarafına konulmuş ve bir çok alim bu hadisin ifade ettiği derin anlama işaret için mübalağalı teşbihler yapmıştır. Mecelle gibi bir hukuk mecmuasının da ilk maddesini teşkil etmesi de bu hadisin günlük hayatımızda ne kadar anlamlı olduğuna delalet eder.

Makalemizin başında da belirttiğimiz gibi bu hadisin özellikle fıkıh, tasavvuf ve âdab kitaplarında hangi bağlamlarda yer aldığını ve ne gibi yorumlarla zenginleştirildiğini araştırmak ve bunu ortaya koymak güzel mahsuller ortaya çıkaracaktır kanaatindeyiz.

⁴¹ Aynî, Umdetu'l-kârî, I, 36.

⁴² Aynî, Umdetu'l-kârî I, 36; Dâvüdoğlu Ahmed, Sahihi Müslim Terceme ve şerhi, IX, 120

⁴³ Aynî, Umdetu'l-kârî I, 36; Dâvüdoğlu Ahmed, Sahihi Müslim Terceme ve şerhi, IX, 120

⁴⁴ Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fikhiyye Kamusu, I, 254-255

Kaynakça

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, 1998, Riyad.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed, *Sünen*, 1998, Riyad.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen*, 1998, Riyad.
- el-Buhari, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahih*, 1999, Riyad.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih*, 1998, Riyad.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I-IX (Thk. Abdulfettah Ebû Gudde), 1986, Haleb.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Manzûr el-İfrikî el-Mısırî, *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Beyrut.
- Kastallanî, Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kastallanî, *İrşadu's-sârî*, I-XV, Beyrut 1990
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani (852/1449), *Fethü'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari* ; göz.geç. Taha Abdür-rauf Sa'd, Mustafa Muhammed Hevari, Seyyid Muhammed Abdülmü'ti. Kahire : Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, 1978/1398
- İbnu's Salâh Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şahrazûrî, *Ulûmu'l-hadîs (Mukaddimetü İbni's-Salâh)* (thk. Nureddin İtr), Beyrut 2002.
- Cürçani, Ali b. Muhammed b. Ali, *Mustalahu'l-hadis*, Thk. Ahmed Mustafa Kasım et-Tahtavi, Kahire.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed B.Musa el-Hanefi Ayni, *Umdetü'l-karî şerhi Sahihi'l-Buhari*, Kahire 1972.
- Dâvûdoğlu Ahmed, *Sahih-i Müslim Terceme ve şerhi*, I-XI, İstanbul 1978
- En-Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Hasen b. Hüseyin en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahih-i Müslim*, I-XVIII, (tarihsiz)
- İbn Esir, Mecdüddin Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, I-V, Thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tenâhî, Mısır, (tarihsiz).
- Rebi b. Habib, *el-Câmiu's-Sahih*, yay. haz. Muhammed İdris, Beyrut, 1985.
- Mehmed Arif Bey, *Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut*, yay. İbrahim Hatiboğlu, İstanbul 2000.
- Zekiyyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (çev İbrahim Kâfi Dönmez)*, Ankara 2003.
- el-Maverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Maverdi, *el-Havi'l-kebir huve şerhu muhtasari'l-Müzeni* (Müzeni'nin muhtasarı ile birlikte), Beyrut 1994.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1988.
- es-Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Ebû Sehl el-Buhârî, *el-Mebsût*,(I-X) İstanbul 1982.

